

М.І. Ратніков

*аспірант відділу трансатлантичних відносин Інституту
світової економіки і міжнародних відносин НАН України*

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА США-ТУРЕЧЧИНА

*Основною метою даної роботи є дослідження
концептуальних і прикладних особливостей американсько-
турецького стратегічного діалогу в контексті сучасної
проблематики міжнародного партнерства у сфері безпеки.*

*Ключові слова: США, Туреччина, стратегічне
партнерство.*

На початку століття на європейському регіональному просторі триває процес формування єдиної системи міжнародної безпеки. З нових міжнародних акторів, чий зусилля та вага в регіоні стають дедалі помітнішими, найбільше вирізняється Туреччина, що прагне відігравати роль впливової регіональної держави, використовуючи різні можливості для того, щоб діяти як міст між Заходом і Сходом. Найтісніші зв'язки на основі «широкомасштабного стратегічного партнерства» в Анкарі налагоджені з Вашингтоном. Проте відносини Туреччина-США пережили в минулий історичний період складний і неоднозначний етап розвитку, що дає підстави говорити не лише про конвергенцію, але й про наявність дивергенції в позиціях стратегічних партнерів. Тож аналіз специфіки американсько-турецького діалогу щодо проблематики європейської безпеки залишається вкрай *актуальним* напрямом сучасних міжнародних досліджень. Для дослідження окремих прикладних аспектів даної теми суттєво допомогли розробки фахівців російського інституту Близького Сходу (зокрема, Єгоров В.К., Перинчек М. Свистунова І.А. Шликов П.В., Вертяев К.В.), американських аналітиків (зокрема, С.А. Кук, К. Мігдаловіц) і

документи Конгресу США, Міністерства оборони США й обзори аналітичних центрів [1].

Мета даної статті полягає в комплексному аналізі підходів, переговорного процесу і практики двосторонньої співпраці США та Туреччини з урахуванням різниці між політикою республіканської та демократичної американських адміністрацій.

Важливо зазначити, що стратегічне партнерство Вашингтона з Анкарою підкріплено комплексом двосторонніх договорів та угод з політичних, військових, економічних питань. Туреччина продовжує розглядати США як головного стратегічного партнера в політичній, економічній, військовій сферах, а також у сфері безпеки. Це обумовлено низкою факторів: залежністю Анкари від американських поставок озброєнь і військової техніки, підтримкою Вашингтона в питаннях надання кредитів МВФ і Світового банку для програми стабілізації національної економіки, лобіюванням адміністрацією США інтересів Туреччини в питаннях її інтеграції в Європейський Союз, обіцянкою Білого дому надати турецькому бізнесу вигідні проекти й контракти в процесі післявоєнного облаштування Іраку. Анкара тісно пов'язана з Вашингтоном зобов'язаннями і в межах блоку НАТО, який вона вважає єдиним налагодженим механізмом забезпечення глобальної та регіональної безпеки з реальною можливістю застосування сили при потребі. Усе це дозволяє обрати як **аналітичний базис** комплекс договірних відносин, їх аналіз та узагальнення з урахуванням динаміки зміни політики США щодо до безпекових процесів, які найінтенсивніше відбуваються навколо європейського регіону останніми десятиліттями. Як провідні методи дослідження обрано загальнологічні методи – аналіз, синтез, моделювання, а також системно-функціональний підхід до міжнародно-політичної проблематики.

Відносини США і Туреччини за Республіканської адміністрації

Відносини США і Туреччини при Республіканській адміністрації значною мірою були позначені впливом

економічного чинника. Зокрема, у 1999 році Туреччина намагалася приручити швидку інфляцію, використовуючи програму зі зниження темпів інфляції валютного курсу, спираючись на трирічну угоду з МВФ. Після короткого успіху турецький уряд зіштовхнувся з труднощами, і МВФ підтримав Туреччину з іншим пакетом екстреного кредиту наприкінці 2000 року. Після піку фінансової кризи в 2000–2001 рр., Туреччина стала одним з найбільших позичальників коштів МВФ, включаючи угоду про резервний кредит МВФ (СРК) вартістю 16300 млрд. дол. 2002 року кредитний договір СРК включав у себе турецькі зобов'язання з плаваючих валютних курсів, фінансову та банківську реформи, витрати і податкову реформу, і реформи в державному секторі. У 2002 році угода між Туреччиною і МВФ спочатку передбачала шість оглядів програми (пізніше кількість збільшилася до 8). У липні 2002 року співробітники Фонду завершили третій огляд СРК 2002 року і запланували провести четвертий огляд наприкінці того ж року [2; 3].

Поведінка і дії Сполучених Штатів Америки в роки правління Буша часто викликали здивування в аналітиків, оглядачів і політиків. Незважаючи на це, під час боротьби з тероризмом Вашингтон, з одного боку, неодноразово використовував власну військову міць, але, з другого – також намагався використовувати міжнародні організації як інструмент для реалізації своїх інтересів.

Хоча для Сполучених Штатів переговори між МВФ і Туреччиною мають традиційне стратегічне значення, вони могли бути ускладнені планами адміністрації США щодо турецької співпраці із вторгнення до Іраку. Газета "Вашингтон Пост" повідомила, що вже в жовтні 2002 року Америка і Туреччина обговорили можливість американської допомоги в обмін на турецьке військове співробітництво. Через місяць, адміністрація США почала публічно домагатися від новообраного уряду Туреччини приєднання до коаліції проти Іраку.

3 грудня 2002 року Вулфовіц і заступник держсекретаря Марк Гроссман обговорили військові угоди й економічну

допомогу з прем'єр-міністром Туреччини Абдулом Гюль. Після того, Вулфовіц визнав, що Сполучені Штати були в курсі економічних витрат, пов'язаних з участю Туреччини у війні проти Іраку. Щоб подолати потенційні економічні витратами Туреччини, було повідомлено, що Сполучені Штати запропонували 4 млрд. дол. в обмін на військову допомогу. ЗМІ повідомили про те, що турки швидко прийняли пропозицію США. Вулфовіц запросив лідера правлячої ПСР Рісіпа Тайіп Ердогана до Вашингтона, для подальшого обговорення турецького участі у війні проти Іраку. 26 грудня 2002 р., заступник казначейства Джон Тейлор і Марк Гроссман прибули до Туреччини, щоб обговорити деталі пропозиції США своєї допомоги. Цікаво, що Тейлор був високопоставлений представник адміністрації США, що відповідає за справи МВФ. У своїх дискусіях з турецьким урядом Тейлор і Гроссман дали зрозуміти, що для забезпечення допомоги США необхідно продовжити спостереження Фонду. Також у випадку нападу з боку Іраку адміністрація США готова надати фінансову допомогу Туреччині, але тільки тоді, коли вона успішно пройде наступні огляди МВФ. Ще раз США направили своїх високопоставлених чиновників, що відповідають за справи МВФ, до Туреччини. 6 лютого Тейлор прибув до Анкари для завершення обговорення деталей про пакет американської допомоги. На наступний день місія МВФ прибула до Анкари для доповіді про впровадження турецьких реформ. 8 лютого був підписаний таємний меморандум між турецьким і американським урядами про деталі використання США турецьких військових баз. Тейлор повернувся до Вашингтона, щоб зробити доповідь про переговори. Тим часом в Анкарі тривали переговори між Туреччиною і МВФ до початку лютого. Повернувшись до Вашингтона, 13 лютого державний секретар Колін Пауелл зустрівся з міністром закордонних справ Туреччини Яшар Якишем і Алі Бабаджаном для подальшого обговорення пропозиції США. Того ж дня, обидві сторони продовжили переговори з параметрів американської допомоги. Пауелл запросив турецьку делегацію з високопоставлених

чиновників до свого будинку в Північній Вірджинії, щоб надати неординарність пропозиції США. Уже наступного дня президент Буш також зустрівся з Якісом і Бабаджаном, додавши деяку формальність цій пропозиції. Менш ніж через тиждень після цих зустрічей на вищому рівні США стали нетерплячі до турецької невизначеності і запропонували Туреччині 6 млрд. дол. у вигляді грантів, конвертованих у 20 млрд. дол. у вигляді позик, в обмін на використання бази Туреччини Інджирлік. У цю пропозицію також було включено умову, що турецький уряд виконає огляд МВФ. Адміністрація США хотіла, щоб Туреччина відповіла протягом 48 годин, до 21 лютого. Але Туреччина, як і раніше, вичікувала з прийняттям пропозиції США, оскільки вона не хотіла, щоб співробітники Фонду побічно відповідали за виплату коштів США.

Через кілька днів після закінчення терміну турецький кабінет міністрів прийняв рішення подати пропозицію США до парламенту. Америка надала свою пропозицію в письмовому вигляді з умовою постійного нагляду Фонду. Незважаючи на початковий оптимізм турецького уряду, 1 березня турецький парламент проголосував і відхилив пропозицію США з 6 млрд. дол. в обмін на використання турецьких військових баз [4; 6].

Після парламентського голосування проти надання США доступу до турецьких військових баз, турецький уряд погодився розглянути другу пропозицію США: 1 млрд. дол. як фінансова допомога в обмін на використання повітряного простору Туреччини. 20 березня парламент дозволив США здійснити проліт над територією Туреччини. Це налагодило американсько-турецькі відносини, які були тимчасово напруженими після перших невдалих парламентських голосувань. Сприятливе парламентська голосування 20 березня також дозволило США просити Конгрес розглянути питання про надання Туреччині іншого пакета фінансової допомоги. 24 березня, адміністрація Буша просила Конгрес передати 1 млрд. дол. як допомогу, конвертований у 8,5 млрд. дол. у вигляді позик, для турецького уряду.

Співробітник Чеського інституту міжнародних відносин Бесма Монамі вважає, що коли США запропонували Туреччині фінансову допомогу за співпрацю у війні проти Іраку, вони фактично передали свої повноваження з ведення політики МВФ. У США надали перевагу використанню фінансової допомоги Туреччині замість підписання двосторонніх договорів, тому що з внутрішньополітичних причин це було неприйнятно для останньої. Допомога полягала в такому: по-перше, 6 млрд. дол. було запропоновано в обмін на використання бази в Туреччині під час вторгнення США до Іраку; по-друге, 1 млрд. дол. було запропоновано в обмін на використання турецького повітряного простору [2].

Після тривалих обговорень Конгресу і нерішучості щодо надання фінансової допомоги Туреччині, законодавча влада 16 квітня нарешті схвалила пропозиції президента. Усе це послужило основою для роздратування Анкари, яке згодом відбилось на ставленні останньої до Іракської проблеми.

Адміністрація США залишилася серйозно незадоволена реакцією керівництва Туреччини на її дії в Іраку. Анкара, зі свого боку, не раз вказувала Вашингтону на непослідовність його політики в курдському питанні. США насправді відмовилися від проведення обіцяних ними операцій проти курдів на півночі Іраку. Значущим аспектом в оцінці Анкарою дій США в іракському напрямку є й те, що в цьому процесі спостерігається рідкісний для Туреччини у сфері зовнішньої політики збіг позицій нинішнього політичного та військового керівництва з думкою політичної опозиції, представників бізнесу, широких громадських кіл країни.

Відносини США і Туреччини за адміністрації демократів

Незважаючи на всі «іракські труднощі», тим не менш, характер контактів між сторонами при адміністрації демократів завжди був спрямований на подолання взаємної недовіри. І.А. Свистунова наводить слова чинного прем'єр-міністра Туреччини Т. Ердогана, про те що: «турецько-американські відносини зберігають характер стратегічного партнерства» [4]. Після візиту

до Туреччини нового президента США Б. Обама, який заявив про необхідність відродження тісних стратегічних відносин з Анкарою, серед політиків та економістів, представників наукових кіл, бізнесу та засобів масової інформації розгорнулися жваві дискусії про подальші шляхи й напрямки розвитку турецько-американських відносин. Бізнес-спільнота, в особі Турецької асоціації промисловців і підприємців ("TÜSİAD"), відреагувала документом під заголовком "Rebuilding A Partnership: Turkish-American Relations For A New Era. A Turkish Perspective". Доповідь охоплює різні сфери взаємодії Туреччини та США і містить пропозиції конкретних дій, спрямованих на запобігання конфліктів у турецько-американських відносинах і поглиблення співпраці [7].

Серед пропозицій "TÜSİAD" деякі були звернені до Вашингтона:

- сприяти вступу Туреччини до ЄС;
- сприяти якнайшвидшому досягненню остаточного розв'язання кіпрської проблеми;
- надати підтримку проекту Набукко, до відходу з Іраку забезпечити створення інфраструктури, необхідної для транспортування газу газопроводом Набукко;
- забезпечити збереження особливого статусу Кіркука і не допустити насильницького включення цього міста до складу Курдської автономії;
- підтримувати реалізацію спільних енергетичних, торговельних та інвестиційних проектів між Туреччиною і Курдським автономним районом Іраку;
- заохочувати нормалізацію відносин Туреччини з Вірменією;
- створити Спільну історичну комісію, яка проведе незалежний науковий аналіз подій 1915 р.;
- розробити програму підтримки спільних економічних ініціатив американських і турецьких компаній, як у Туреччині, так і на ринках сусідніх з Туреччиною країн.

Були серед запропонованих авторами доповіді рекомендації і для Туреччини:

- демонструвати нейтральний підхід до проблеми близькосхідного врегулювання;
- розвивати відносини з іракськими курдами, серед іншого й у сфері економіки;
- відкрити консульство в Ербілі;
- відкрито висловлювати своє негативне ставлення до перспективи перетворення Ірану на ядерну державу;
- докладаючи зусилля для стабілізації обстановки на Кавказі, нарощувати співпрацю зі США в даному питанні;
- відкрити кордон з Вірменією, налагодити торговельні зв'язки і взаємне інвестування;
- заохочувати вихід турецьких підприємців на американський ринок;
- створити особливу структуру, яка буде займатися проблемами торговельно-економічних відносин Туреччини та США.

Важливо зазначити, що показовий акцент, зроблений в документі саме на політичне, а аж ніяк не на економічне співробітництво між двома країнами. На тлі зростаючого прагнення ЄС диференціювати енергопостачання становище Туреччини стає важливішим, ніж будь-коли. Туреччина межує з Іраком, Іраном, Сирією і Кавказом і слугує природним коридором, що з'єднує ринки Заходу й енергетичні ресурси Каспійського регіону. Прозахідна Туреччина, перед якою стоїть завдання вступу до Європейського Союзу, є надзвичайно важливим союзником для США, являє собою зростаючий ринок для американського експорту і здатна позитивно впливати на інші близькосхідні держави.

Є сенс зафіксувати, що в Туреччині є низка переваг серед інших союзників США в цьому регіоні. В Афганістані Туреччина здатна не тільки надавати США військову підтримку в межах НАТО (Туреччина вже втретє взяла на себе командування силами НАТО в Афганістані і відправила туди додатковий контингент). Турецькі військові беруть активну участь у процесі навчання афганської поліції, однак, що стосується відправлення до Афганістану бойових підрозділів, то

турецькі солдати не лише не можуть брати участь у військових діях проти мусульман, але й виконувати такі функції, які викликають труднощі в західних країн-членів НАТО, наприклад, брати участь у створенні таких необхідних соціальних установ, як лікарні чи школи для дівчаток. Треба нагадати, що Туреччина – єдина мусульманська країна в НАТО, цінність якої для розв'язання гуманітарних проблем важко переоцінити.

Зокрема, завдяки добрим відносинам з іранським керівництвом Туреччина може сприяти пошуку шляхів для налагодження американсько-іранського діалогу. Інтересам США відповідає готовність Анкари виступати в ролі офіційного або непрямого посередника. Зростання турецько-іранських економічних відносин, взаємовигідних для обох сторін, ставить Туреччину в становище країни, думку якої Тегеран може взяти до уваги.

З другого боку, якщо говорити про розвиток економічних відносин між США і Туреччини, то останніми роками американські компанії купують частки в турецьких банках, енергетичних компаніях, брокерських фірмах, медичних центрах і т.д. Приміром, серед найбільших угод 2007 року: придбання "Citibank Overseas Investment Corp." 20% частки "Akbank" (другого за величиною приватного банку Туреччини) за 3,1 млрд. дол., "General Electric" придбав частки турецького холдингу "Gama Energy Company" і озвучив плани щодо інвестування в турецьку енергетику 3 млрд. дол., "Citigroup Venture Capital International" придбали 50% частки будинку мод "Beumen" і 30% торгової мережі "Boyner Büyük Mağazacılık" за суму 145 млн. і 48 млн. дол. і ін. Крім того, США виділили кредит 400 тис. дол. Союзу палат і бірж Туреччини для розвитку співробітництва між малим і середнім бізнесом двох країн. Американський експорт до Туреччини є більш диверсифікованим. Наприклад, у 2008 році він істотно зріс, досягши не званої раніше позначки в 11,9 млрд. дол. [7].

Правляча в Туреччині Партія справедливості та розвитку зробила низку кроків для зміцнення американо-турецького співробітництва. Вінцем цих зусиль був візит прем'єр-міністра

Туреччини Т. Ердогана до США, який проходив 7–10 грудня 2009 року. Прем'єр-міністр Ердоган заявив про те, що припущення про зміну зовнішньополітичного курсу Турецької Республіки безпідставні. Разом з тим, зовнішня політика Туреччини не повинна бути однобокою, тісно співпрацюючи із Заходом, Анкара не може забувати про Схід і навпаки. Примітне висловлювання Т. Ердогана про те, що Туреччина є країною, яка сама визначає для себе зовнішньополітичний порядок денний і не потребує того, щоб це робив за неї хтось інший. За словами Т. Ердогана, турецько-американські відносини зберігають характер стратегічного партнерства [4]. У фокусі турецько-американських переговорів перебували питання, пов'язані з Іраном, Афганістаном, нормалізацією турецько-вірменських відносин, проблемою Нагірного Карабаху, Кіпром, Іраком і арабізо-ізраїльським врегулюванням. Сам собою перелік цих актуальних аспектів міжнародних відносин демонструє насиченість порядку денного турецько-американського співробітництва та глибоку залученість Вашингтона в події на Близькому і Середньому Сході. Білий Дім недвозначно заявив, що розраховує на підтримку Туреччини в урегулюванні ситуації навколо ядерної програми Ірану. Це не означає, що Вашингтон чекає від Туреччини посилення підходу до Ірану. США розраховують на активізацію посередницьких зусиль Анкари, незалежно від того, чи буде їм надано якийсь офіційний статус [4]. Адміністрація Білого Дому підкреслила багатосторонній характер американо-турецьких відносин. Президент Обама, виступаючи на прес-конференції за підсумками переговорів з Т. Ердоганом, заявив, що він сповнений оптимізму щодо перспектив зміцнення американо-турецьких відносин, в основі яких лежить не тільки співпраця в межах НАТО і двостороннє військове співробітництво, але також стратегічні інтереси й економічні зв'язки, що розвиваються. Прем'єр-міністр Туреччини також зазначив, що турецько-американське співробітництво розвивається за широким спектром напрямів: у галузі економіки, політики, науки, мистецтва, технології, а також у військовій сфері. Очевидно, що акцент на багатовекторності

співробітництва необхідний для формування в американському і турецькому суспільстві відповідного взаємосприйняття, яке дозволить уникнути надмірного охолодження відносин при розбіжності інтересів сторін по одному з напрямків традиційного співробітництва [4].

Підводячи підсумки статті, хотілося б зробити деякі висновки і припущення щодо розвитку турецько-американських відносин у минулому десятилітті:

- США традиційно розглядає Туреччину, насамперед, як важіль політичного впливу в регіоні.

- Внутрішньополітичні особливості Туреччини ускладнюють її відносини з Вашингтоном і створюють додаткові труднощі для реалізації спільних інтересів.

- Туреччиною, яка проводить гнучку зовнішню політику, прикладаються значні зусилля з конвертації турецько-американського політичного співробітництва в економічні дивіденди, серед них у країнах регіону, але ринок США значно віддалений від території Туреччини, висока конкуренція заважає доступу турецьких компаній і навряд чи в найближчі роки на цьому напрямку Туреччину чекає успіх.

Література

1. Егоров В.К. Особенности современного этапа турецко-американских отношений (теоретический аспект) / В.К. Егоров // Сборник статей «Турция накануне и после парламентских и президентских выборов 2007 г.». – М. : ИБВ, 2008. – 260 с.;
2. Перинчек М. Роль Турции в американском проекте Великого Ближнего Востока / М. Перинчек // Сборник статей «Турция накануне и после парламентских и президентских выборов 2007 г.». – М. : ИБВ, 2008. - 260 с.;
3. Свистунова И.А. Иракский фактор во внешней политике Турецкой Республики (1990–2007 гг.) / И.А. Свистунова. – М. : ИБВ, 2008. - 216 с.;
4. Шлыков П.В. Эволюция концепции политического ислама в Турции / П.В. Шлыков // Сборник статей «Турция накануне и

- после парламентских и президентских выборов 2007 г.». – М. : ИБВ, 2008. – 260 с.;
5. Ли Ю.А. Состояние системы образования в Турции с точки зрения перспектив евроинтеграции / Ю.А. Ли // Сборник статей «Турция накануне и после парламентских и президентских выборов 2007 г.». – М. : ИБВ, 2008. – 260 с.;
 6. Вертяев К.В. Курдский вопрос в Турции в свете текущей ситуации на Ближнем и Среднем Востоке / К.В. Вертяев // Ближний Восток и современность; вып. 40. – М. : ИБВ, 2009. – 304 с.;
 7. Cook S.A. How Do You Say «Frenemy» in Turkish? Meet America's new rival in the Middle East [Электронный ресурс] / S.A. Cook. – Режим доступа до журн.: http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/01/how_do_you_say_frenemy_in_Turkish.;
 8. Migdalovitz C. Turkey: Selected Foreign Policy Issues and U.S. Views CRS Report for Congress [Электронный ресурс] / C. Migdalovitz. - Режим доступа: <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL34642.pdf.>;
 9. DSCA press release at [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dsca.mil/PressReleases/36-b/2009/Turkey_09-44.pdf.;
 10. Key Findings of the 2010 Progress Report on Turkey. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=memo/10/562.>;
 11. Remarks by the President to the Turkish parliament, accessible at [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.whitehouse.gov.>
 12. Vesma M. “IMF Surveillance and America’s Turkish Delight” / M. Vesma // Perspectives. – 2006. – Vol. 14. - № 2. – P. 5-25.
 13. Свистунова И.А. Турция и США обсуждают перспективы сотрудничества [Электронный ресурс] / И.А. Свистунова. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/20-04-09a.htm.>

14. Свистунова И.А. Об отношениях Турции и США [Электронный ресурс] / И.А. Свистунова. - Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/20-12-09.htm>.
15. Гурьев А.А. Оценка Турцией действий США в Ираке [Электронный ресурс] / А.А. Гурьев. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2005/27-05-05.htm>.
16. Стародубцев И.И. К вопросу о современном состоянии американо-турецких отношений и их перспектив [Электронный ресурс] / И.И. Стародубцев. — Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/24-04-09.htm>.
17. Ozel S., Yilmaz S., Akyuz A. Rebuilding a Partnership: Turkish-American Relations for a New Era - A Turkish Perspective [Электронный ресурс] / S. Ozel, S. Yilmaz, A. Akyuz // TUSIAD Publication No-T/2009-04/490. — Режим доступа: http://www.tusiad.us/specific_page.cfm?CONTENT_ID=856#.

The main purpose of this paper is to investigate the conceptual and applied features of US-Turkish strategic dialogue in the context of contemporary issues of international security partnership.

Keywords: United States, Turkey, a strategic partnership.

Основной целью данной работы является исследование концептуальных и прикладных особенностей американо-турецкого стратегического диалога в контексте современной проблематики международного партнерства в сфере безопасности.

Ключевые слова: США, Турция, стратегическое партнерство.